

9. tétel: A holokauszt és a Porrajmos

A **holokauszt**, teljes pusztulást, kiirtást jelenti.

A holokauszt a náci Németország által kontrollált területeken a második világháború alatt végrehajtott, a nemzetiszocialista német kormány által eltervezett és irányított népirtás neve, amelynek körülbelül hatmillió európai zsidó esett áldozatul.

A náci rendszer más csoportokat is üldözött vagy próbált megsemmisíteni: a cigányokat (Porrajmos), a fogyatékosokat, a homoszexuálisokat és a politikai vagy vallási ellenállókat, például a kommunistákat. A nácik minden áldozatát figyelembe véve a halottak száma jóval nagyobb, a legtöbb becslés 9 és 11 millió közé teszi.

Az üldözés és népirtás több lépésben valósult meg. A zsidókat a civil társadalomból kizáró nürnbergi törvények évekkel megelőzték a második világháborút. Koncentrációs táborokat létesítettek, ahol kényszermunkát végeztek a foglyokkal, amíg azok bele nem pusztultak a kimerültségbe vagy valamilyen betegségbe. A Harmadik Birodalom által újonnan meghódított keleti területeken speciális alakulatok tömegesen kivégezték a zsidókat és a nácik politikai ellenségeit. A zsidókat és a cigányokat gettókba zárták, ahonnan tehervagonokkal szállították őket a több száz kilométernyire fekvő haláltáborokba; akik túléltek az utazást, azok nagy részével gázkamrákban végeztek.

A zsidó holokauszt

A nácik 1933. január 30-án kerültek hatalomra, a félmillió németországi zsidó üldözése ekkor kezdődött. Hitler nem titkolta zsidók iránti ellenérzését; az 1925-ben kiadott Mein Kampfban Németország és az árja faj elleni világméretű összeesküvés szervezőiként írta le őket, akiket ki kell űzni az ország politikai és szellemi életéből.

Nürnbergi törvények:

1. szakasz: az 1930-as években a zsidók jogi, gazdasági és társadalmi mozgásterét egyre jobban leszűkítették. 1933-ban kitiltották őket a közszférából, eltiltották a jogászi, orvosi és mezőgazdasági pályától. 1935-ben a nürnbergi törvények megfosztották őket állampolgárságuktól és megtiltották a nem zsidókkal való házasságukat.

A holokauszt kezdetét gyakran a **Kristallnachtól (Kristályéjszaka)**, 1938. november 9-től számítják. Néhány nappal korábban egy Franciaországba emigrált zsidó tiltakozásul lelőtt egy német diplomatát. Válaszul kegyetlen megtorlást alkalmaztak a zsidók ellen. Közel száz zsidót megöltek, több mint ezer zsinagógát és sokezer zsidó lakást és boltot kiraboltak és felgyújtottak, és mintegy 30 000 embert koncentrációs táborokba vittek.

2. szakasz: a háború kitörésével a német zsidópolitika második szakaszába lépett, melynek célja a zsidók területi elkülönítése volt. 1939 őszén a németek megszállták a mintegy kétmillió zsidó lakta Nyugat-Lengyelországot. Reinhard Heydrich, azt javasolta, hogy gyűjtsék a lengyelországi zsidóságot néhány vasúti csomóponton fekvő nagyvárosban létesítendő gettóba, ahol kényszermunkát végeztethetnek velük, és a vasút megkönnyíti „további lépések” megvalósítását.

1940–43 között Németországból, Ausztriából és a későbbi Csehszlovákia területéről **Eichmann** vezetése alatt Lengyelországba deportálták a zsidókat. (Korábban Hitler azt tervezte, hogy a teljes európai zsidóságot Madagaszkár szigetére telepítik ki, ahol politikai túszként használhatják őket, a Madagaszkár-terv azonban logisztikailag kivitelezhetetlennek bizonyult.) Egy részüket a gettókba telepítették, másokat koncentrációs táborokba zártak. A koncentrációs táborokat hatalomra kerülésük után hozták létre a ná-

cik politikai ellenfeleik számára; az első, a **dachau koncentrációs tábor** 1933 márciusában kezdte meg működését. Kezdetben alig voltak többek egy-egy pincénél vagy raktárépületnél, de némelyik idővel hatalmas, a városon kívül elhelyezkedő táborrá nőtt. 1942-re hat ilyen nagy tábor volt Lengyelországban.^[16] A foglyok napi 12-14 órát dolgoztak a német hadiipar számára; sokan belehaltak az éhségbe, az örök kegyetlenkedéseibe vagy az embertelen körülményekbe.^[17]

3. szakasz: a végső megoldás (Endlösung)

Az antiszemitizmus valamennyi hagyományos eszköze mellett iparszerű és tervszerű megsemmisítésükre törekedett.^[8] A nemzetiszocialista cinizmus ezt a "zsidókérdés végső megoldásának" (németül: *Endlösung*) nevezte. Legkésőbb 1941 szeptemberében el volt döntve a zsidók meggyilkolása.

Magyarországon a zsidók deportálása az Adolf Eichmann által vezetett *Judenkommando* irányításával és a magyar közigazgatás és csendőrség aktív támogatásával történt meg. Közel félmillió magyar zsidó került Auschwitzba.

Akiket nem öltek meg azonnal a gázkamrákban, azok munkatáborokba – mint Auschwitz-Birkenau – kerültek. De a munkatáborokba csak azok kerültek, akiket munkára alkalmasnak találtak. Akiket nem, azokat egyből elgázosították. Az Auschwitz melletti erdős területen levetkőztették őket, és azt mondták nekik: zuhanyozni mennek. Amikor a gáz az utolsó emberrel is végzett, a Sonderkommando tagjai a holttesteket vagy tömegsírokba, vagy a krematóriumba vitték.

A zsidó holokauszt áldozatainak száma

Az áldozatok számát több különböző becslés próbálta felmérni. A széles körben elfogadott számok öt és hatmillió között mozognak.

A legtöbben a következő haláltáborokban veszítették életüket: Auschwitz-Birkenau, Treblinka
Magyarországon az 1941–45-ös határokon belül a háború előtt mintegy 900 000 zsidó élt, a háború végére 255 000-en maradtak.

Cigány holokauszt: Porrajmos

A kifejezés magyar megfelelője: roma holokauszt. A **porrajmos** eredeti jelentése „elpusztítás, elnyelés”.

A porrajmos a II. világháborúban a Harmadik Birodalom által a cigányok körében végrehajtott etnikai tisztogatás. Mivel a cigányság kevésbé volt szervezett, mint a zsidóság, és mivel sokukat mindenféle nyilvántartásba vétel nélkül gyilkolták meg, az áldozatok számát nehezebb megállapítani; a becslések 200 000-től 2 000 000-ig terjednek. A zsidó holokauszt árnyékában a porrajmos sokáig ismeretlen maradt a közvélemény előtt. a cigányságot csak az 1990-es évek elején, kezdték a nemzetiszocialista rendszer áldozatai közé számítani. **A cigány holokauszt emléknapja augusztus 2.**

A cigányok a nemzetiszocialista ideológiában

A vándorló életmódot folytató cigányok 1000 körül hagyták el Indiát és a 12–13. század környékén érték el a Balkán-félszigetet, a 15. században Közép-Európát, s lassan elterjedtek az egész kontinensen.

A probléma alaposabb tanulmányozására a nemzetiszocialisták 1936-ban felállították a Fajhigiéniai és Népeségbiológiai Kutatóegységet a szervezet feladata a „cigánykérdés” alaposabb tanulmányozása és egy cigánytörvény megalkotása volt. A szervezet, miután számos interjú és orvosi kutatás keretében genetikai adatokat gyűjtött, megállapította, hogy a cigányság nagy része veszélyt jelent a német faj tis-

taságára, és eliminálni kell őket. Himmler például egy távoli rezervátum felállítását javasolta, ahol a romák zavartalanul folytathatják nomád életstílusukat.

Üldöztetés és megsemmisítés

1935. november 26-én a zsidók és „árjak” közötti házasságot megtiltó 1935-ös nürnbergi törvényeket a cigányokra is kiterjesztették, majd 1936. március 15-én a cigányoktól is megvonták a szavazati jogot. Több száz berlini romát, telepített ki a rendőrség a karavántáborokba.

Az 1940-es évekre a Harmadik Birodalom cigánysága hamarosan a zsidósághoz hasonlóan embertelen megaláztatást és méltánytalanságokat volt kénytelen elviselni. A zsidókhoz hasonlóan a cigányokat is gettóban különítették el, 1940. január 30-án például döntés született arról, hogy 30 ezer németországi cigányt a megszállt Lengyelországba deportálnak. Az 1942. január 20-ai – a zsidókérdés „végső megoldás”-át szentesítő, nemzetiszocialista vezetők részvételével zajló – konferencia szellemében Himmler még ugyanazon év december 16-án elrendelte, hogy az összegyűjtött és **fekete háromszöggel jelölt romákat** az auschwitzi koncentrációs táborba szállítsák. Az 1943-as Himmler-féle dekrétumot követően ugrásszerűen megnőtt az internált romák száma, **tömegesen sterilizálták a cigányokat, Birkenauban cigány gyermekek és nők tífuszkísérletekben vettek részt** (Mengele).

Eközben a birodalom keleti csatlós államaiban a különböző bevetési csoportok is futószalagon pusztították a már koncentrációs táborba hurcolt cigányokat, illetve a különféle bábkormányok szívesen álltak a nemzetiszocialisták segítségére „a cigánykérdés megoldásában”.

A porrajmos Magyarországon

A magyarországi cigányságot sújtó porrajmos története sem pontosan dokumentálható, annyi bizonyos, hogy Magyarország 1944. március 19-ei német megszállását követően számos roma került először Komáromba, a Csillagerődbe majd onnan különböző koncentrációs táborokba (Varga Ágota: *Porrajmos* c. filmje). Különböző becslések ismertek a porrajmos során elpusztult magyarországi cigányok számát tekintve: egyes feltételezések szerint 60-70 ezren, mértéktartóbb becslések alapján csak 20-30 ezren estek mérszárlás áldozatául, de Karsai László történész szerint a bizonyosan koncentrációs táborba hurcolt és ott meg is halt romák száma 5 ezer körül mozog.

Az üldözötteket mentő személyek

A II. világháború alatt a német ill. németek által megszállt területeken akadtak olyan emberek, akik – bár rendkívül kockázatos volt – zsidókat, cigányokat, egyéb üldözötteket igyekeztek megmenteni. Sokan ismerőseiket, barátait családját, szomszédait vagy akár idegen embereket rejtegettek saját házukban. Voltak olyanok is, akiknek nagyobb befolyásuk, jobb kapcsolataik voltak, és akár több száz embert is meg tudtak menteni. Több mint 20 000 ember kapta meg 44 országban a Világ Igaza címet azért, mert zsidókat mentett meg a holokauszt idején.^[45] A legismertebbek közülük: **Oskar Schindler, Raoul Wallenberg, Giorgio Perlasca** .

Második

világháború:

a

holokauszt

A holokauszt nem csupán a zsidóság deportálásából és megsemmisítéséből (Endlösung) állt. A holokauszt egy évekig tartó folyamat volt, melyben lassan, lépésenként fosztották meg a zsidókat emberi méltóságuktól. A magyarországi holokauszt gyakorlatilag a Numerus Clausus-szal kezdődött: ez volt az első olyan eset, amikor törvényi szinten mutatták meg a célcsoportot. Ezt követte a három zsidótörvény, mire a lakosság úgy gondolta, hogy ha már törvényben kimondják a zsidók másságát, akkor biztos nem is olyanok, mint a többi rendes ember. A folyamat következő lépése az ún. verbális pogrom, vagyis különböző beszédekkel hergelték az embereket a zsidóság ellen. Ezek után a fizikai bántalmazások, a gettósí-

tás, a külső jelekkel való megkülönböztetés és a vagyonelkobzás már nem is döbentették meg a magyar embereket. Szép lassan mindenki elhitte, hogy a zsidók tulajdonképpen nem is emberek, és megérdemlik a rájuk váró sorsot. Ennek a gondolkodásmódnak volt köszönhető, hogy a magyarországi zsidóság deportálásában mind a magyar lakosság, mind a csendőrség és a közigazgatás közreműködött (e nélkül ugyanis nem valószínű, hogy a németek el tudták volna szállítani a magyar zsidókat). Magyarország német megszállása (1944. március 19.) után nem sokkal megkezdődött a zsidóság szervezett megsemmisítése. Március 31-én kiadtak egy rendeletet, mely szerint április 5-től minden hat év feletti zsidó köteles sárga csillagot hordani a szíve fölött, később pedig a járműhasználatól is eltiltották a zsidókat. Az első gettót 1944. április 16-án állították fel Kárpátalján (ez lett a magyar holokauszt napja); itt és Észak-Erdélyben gyűjtőtáborokat állítottak fel, melynek költségeit az elkobzott zsidó vagyonból fedezték. A különböző intézkedéseket, így a zsidók begyűjtését is, a Sonder-kommandó hajtotta végre (néhány helyen, pl. Hódmezővásárhelyen, Esztergomban, Kaposváron nem gyűjtötték be a zsidókat). A tömeges deportálások 1944. május 15-én kezdődtek. A gyűjtőtáborokból vonaton szállították a zsidókat a haláltáborokba, elsősorban Auschwitz-Birkenaubába (Kassán keresztül). A deportálásokat Vitéz Baki László és Vitéz Endre László szervezték, végrehajtói pedig a német irányítással dolgozó magyar csendőrök voltak. Először a visszacsatolt területek zsidóságát vitték el, majd a Tiszántúl, a Dunántúl és Budapest zsidó lakosai következtek. A budapesti zsidók deportálását azonban Horthy leállította (július 6.): sok személyes ismerősét és a gazdasági élet több vezetőjét érintették a deportálások, a pápa és a svéd király hevesen tiltakozott, kelet felől megindultak a szovjetek, a szövetségesek pedig azzal fenyegették, hogy háborús bűnösökként elítélik őt.

Mielőtt Horthy 1944. október 19-én lemondott volna, még kinevezte miniszterelnöknek Szálasi Ferencet. Az aszemita Szálasi és a nyilasok a zsidómentes Magyarország filozófiáját vallották. Mivel a bombázások során tönkrement a vasút, amin keresztül deportálták a zsidókat, Szálasi "kénytelen" volt létrehozni a Dohány utca környékén lévő nagy budapesti gettót (november 2.), ahová kezdetben 60 ezer zsidót zsúfoltak be. Létrehozta a valamivel kisebb, 35 ezer főt befogadó nemzetközi gettót is, mely a Margit hídtól a Szent István parkig terjedt ki. November 6-án megindultak az első halálmenetek is, melyek során 50-70 ezer zsidót indítottak el gyalogmenetben a Német Birodalom irányába. Az ostromlott Budapesten nyilas csoportok az utcákon és a Duna-parton tömeges kivégzéseket hajtottak végre. Több tízezerre becsülik a fővárosban bujkáló zsidók számát: mentettek zsidókat nem zsidó magyarok, Friedrich Born (a Nemzetközi Vöröskereszt képviselője), valamint diplomaták, pl. Angelo Rotta (pápai nuncius), Carl Lutz (svájci konzul) és Raoul Wallenberg (svéd követségi titkár), akik több ezer személynek nyújtottak diplomáciai mentességet.

1944 karácsonyának napjaiban a szovjet hadsereg bezárta a gyűrűt Budapest körül, s a főváros elfoglalásáért folytatott heves ostrom csak 1945. február 13-án zárult le. Márciusban lemondatták Szálasi -akit később halálra ítélték és kivégeztek-, áprilisban pedig az utolsó német csapatok is elhagyták Magyarországot. A magyar holokauszt ezzel véget ért: a magyarországi zsidóság második világháborús vesztesége a becslések szerint 550-560 ezer fő az akkori, 250-300 ezer a trianoni országterületen (a nem zsidó polgári lakosság vesztesége 60-100 ezer ember, míg 340-360 ezer magyar katona halt meg).